

Arte *et*
ingenio

Tanulmányok
Kovács András
hetvenötödik
születésnapjára

Arte et ingenio

Tanulmányok
Kovács András
hetvenötödik születésnapjára

Szerkesztette
GÁLFI EMŐKE, KOVÁCS ZSOLT, P. KOVÁCS KLÁRA

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Történettudományi
Intézet**

Kolozsvár–Budapest
2021

A kötet megjelenését támogatták:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága,
Bilibók Botond Levente

A kötetben szereplő képek jogtulajdonosai: Magyar Nemzeti Múzeum,
Székely Nemzeti Múzeum, valamint a hivatkozásokban megjelenő intézmények

© Szerzők, 2021

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület és
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Felelős kiadó: Biró Annamária
Balogh Balázs, Molnár Antal

Korrektúra: András Zselyke, Ciprian Firea
Műszaki szerkesztés: Virág Péter
Borítóterv: Könczey Elemér

Nyomdai munkálatok: F&F INTERNATIONAL Kft., Gyergyószentmiklós
Felelős vezető: Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Arte et ingenio : Tanulmányok Kovács András hetvenötödik születésnapjára / ed.: Gálfi Emőke, Kovács Zsolt, P. Kovács Klára. – Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület ; Budapest : Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021

ISBN 978-606-739-197-8

ISBN 978-963-416-293-3

I. Gálfi, Emőke (ed.)

II. Kovács, Zsolt (ed.)

III. Kovács, Klára (ed.)

Louis Quilès

Adatok Szent Aja magyarországi és erdélyi kultuszához**

Szent Aja neve gyakran még a keresztény ikonográfia elmélyült kutatói számára sem cseng ismerősen. Kultusza valóban helyi jelentőségű, alapvetően a mai Belgium területére korlátozódik, de a 18. század közepétől a Habsburg Birodalom országaiban is megjelent, bár akkor sem tett szert általános ismertségre, noha néhány helyen – például Bécsben – még a 20. század közepén is jelen volt.¹ Életrajzát kevés hagiográfiai gyűjtemény tartalmazza, ikonográfiáját a közismert kézikönyvek rendszerint nem tárgyalják.

Szent Aja nevében a különböző írásmód ellenére (pl. Aya, Aye, Agia, Hagia) jól felismerhető, hogy a görög szent jelentésű melléknév nőnemű alakjából származik. Önálló korai életrajza nem maradt fenn – feltehetőleg nem is létezett –, gyakran a férjéről, Szent Hidulf (Hildulf) „lobbes-i herceg”-ről szóló művekben ismertetik életútját. Aja életrajzi adatai sem egyértelműek, egyesek szerint 691-ben, mások szerint 708-ban vagy 709-ben, a mai Mons városának előzményét jelentő női kolostorban hunyt el április 18-án. Ekkor tartják az emléknapiját is.

Aja előkelő családból származott, apja Brunulf, Hainaut (Hannonia) és Uraia ura, Boulogne-sur-Mer grófja volt, apai ágon állítólag a „francia”, anyai ágon pedig az angol királyi családokkal állt rokonságban. Férjével jámbor házasságban éltek, több kolostort alapítottak, folyamatosan gondoskodtak a szegényekről. Végül közös megegyezéssel az evangéliumi életre szánták el magukat: Hidulf a lobbes-i apátságban lett szerzetes (később apát, 707 körül hunyt el, ünnepe június 23.), míg Aja a rokona, Szent Valtrud által 650 körül alapított női kolostorba (*Castrilocus*) vonult vissza, ahol állítólag ő lett a kolostor második apátnője. A 11–12. századi krónikások

* Terdik Szilveszter (1976) – művészettörténész, Iparművészeti Múzeum, MTA-SZAGKHF Lendület Kutatócsoport, Budapest, terdik.szilveszter@gmail.com

** A tanulmány az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség kutatócsoport keretében készült.

¹ Herbert Schempf: *Patrona Causarum Desparatarum. Rechtshistorische Anmerkungen zu einem Legendenbild.* Signa Iuris 7. Halle/Saale 2011. (A továbbiakban Schempf: Patrona). 116.

említi, hogy Aja ereklyéit a sírjában, a kolostor templomában tisztelték.² Mons-i Gislebert 12. századi krónikájában közli azt az epizódot, amely kultuszának meghatározó motívuma lett: Aja csodálatos módon megvédte a kolostor számára még életében általa adományozott földek, települések birtokjogát, amelyet az eredeti adománylevelek hiányában később mások jogtalanul használtak, sőt azok tulajdonjogát is igyekeztek elvitatni a közösségtől. A krónikás szerint a vitatkozó felek a Szent testét őrző templomban gyűltek össze, ahol Aja saját sírjából, mindkét fél számára jól hallható módon tanúsította, hogy a vitatott birtokokat ő a kolostornak adományozta.³ Ez a csoda alapozta meg újkori kultuszának felvirágzását, ez tette lehetővé, hogy azok párfogójává váljon, „akiknek igaz ügye a bírósági perek alatt ártalmas vagy hosszan tartó vita miatt veszélyben forogna; vagy akiknek az igazság bizonyításához szükséges dokumentumai sajnálatos módon elvesztek, vagy miután ezeket csalárd módon eltulajdonították, nincs remény arra, hogy emberi igyekezettel visszaszereztesse nek”.⁴

A kevés középkori adat fényében érthető, hogy Aja részletes életrajzai csupán a katolikus megújulás időszakában, a 17. században franciául jelentek meg Monsban, előbb egy ferences, majd egy jezsuita tollából. A mai olvasó csodálkozva szemléli, hogy a kor írói ebből a néhány adatból milyen terjengős életrajzokat tudtak szerkeszteni.⁵ Ereklyéinek hitelességét 1613-ban ismerték el, a francia forradalmat követő időszakig a mons-i Szent Valtrud káptalani templomban, díszes ezüstműből készült tartóban őrizték. A 17. században jutott belőlük Antwerpenbe és Brüsszelbe is, ami a kultuszt tovább erősítette.⁶ A brüsszeli ereklye kultuszteremtő hatását mutat-

² Albert D’Haenens: *Aia*. = *Bibliotheca Sanctorum*. I. Roma 1961. coll. 622–623.

³ Idézi Joseph Ghesquière: *S. Hidulpho duce et Aya ejus conjuge*. = *Acta Sanctorum Belgii selecta*. V. Brussel 1789. (A továbbiakban Ghesquière: *S. Hidulpho*). 537–538.

⁴ Uo. 541–542.

⁵ François Romain Choquet: *Tableau racourcy des Vertus Heroïques de la Tres Noble et Tres Illustre Dame Sainte Aye*. Mons 1640. (A továbbiakban Choquet: *Tableau racourcy*. 2009-ben újra kiadták.); Uő: *Vie de Sainte Aye*. Mons 1640; Jacques Coret: *Le triomphe des vertus évangéliques représenté dans les actions héroïques de Sainte Aye, comtesse de Haynaut, duchesse de Lorraine et abbesse del’ill. chap. de demois. chanoinesses de s. Wandru à Mons*. Mons 1674. (A továbbiakban Coret: *Le triomphe*).

⁶ Antwerpenbe 1669-ben, Brüsszelbe 1673 őszén került az ereklyéből, utóbbi esetben két előkelő hajadon kezdeményezésére. A Brüsszelbe érkező ereklyék hitelességét tanúsító levélben azok őrzési módját is részletesen leírták: aranyozott rézszelence kristályból készült részébe voltak helyezve, pecséttel lezárva. Brüsszelben a következő év áprilisában, a Notre Dame de la Chapelle-templomban helyezték nyilvános tiszteletre az ereklyéket. A két hölgy ekkorra a Szent képét is elkészítette. Az ünnepéhez kapcsolódó szertartásokat a következő szentévben megismételték, az ereklyéket a templom közepén emelt, feldíszített oltárára helyezték, ahol egy aranyozott talpon, elegáns Szent Aja-szobor is állt. A kultusz oly népszerű lett, hogy X. Kelemen pápa búcsúkat is engedélyezett. Ghesquière: *S. Hidulpho*. 543–544. A szóban forgó szobor talán azzal lehet azonos, amelyet a templom sekrestyéjében őriznek, és 1674-ből eredeztetnek. Vö.: Pierre Mardaga (ed.): *La patrimoine monumental de la Belgique*. Bruxelles. Vol. 1. Tome A. Pentagone A–D. Bruxelles 1989. 251.

hatja, hogy a 18. század első felében ott is született egy életrajz és mirákulumgyűjtemény.⁷ Az életrajzokban olyan uralkodói címekkel is felruházták Aját, amelyek a 8. században még nem is léteztek (Lotaringia hercegnéje, Hainaut, Cambrai és Ardenne grófnője).⁸ Ezek a titulusok magyarázhatják, hogy a későbbi ábrázolásain miatt szerepel két, különböző típusú korona is (egy zárt hercegi és egy nyitott, leveles) a lába-inál, illetve miért ábrázolják hermelines palástban, bár ez utóbbival kapcsolatban megjegyzendő, hogy késői utódainak, a mons-i Szent Valtrud nemes kanonisszáinak viseletéhez ez a ruhadarab is hozzátartozott.⁹ Mons-ban ők gondozták a 13. századtól kezdve a Szent Valtrud által alapított kolostori templomot, amelynek helyén a 15. század második felében nagyszabású gótikus épületet kezdtek emelni.¹⁰

A Szent Aja-kultusz közép-európai megjelenését az osztrák kutatás Lotaringiai Ferenc István (1708–1765) és Mária Terézia (1717–1780) 1736-ban kötött házasságával hozza kapcsolatba.¹¹ Való igaz, hogy a Lotaringiai-ház tagjai dinasztikus szentként tekinthettek Szent Ajára, amire a brüsszeli ereklyék kultuszával kapcsolatos események is utalnak. Például 1674 körül a Szent életéről és csodáiról egy „népnyelvű” könyvecskét is megjelentettek ott, amelyet egy bizonyos Vaudémont herceg feleségének dedikáltak, aki házasság révén csatlakozott a Lotaringiai-házhoz, amelynek Aja is tagja volt. A hölgy eme rokoni szál miatt kötelességének érezte, hogy a Szent ereklyéi előtt elsőként személyesen is kifejezze tiszteletét.¹² Ugyanakkor azt is érdemes megemlíteni, hogy Mons városa közvetlen osztrák fennhatóság alatt állt 1749 és 1794 között, ami további lehetőséget biztosított a kultuszimportra. Önálló kötetben megjelentetett, német nyelvű életrajzának nyomát eddig nem találtam, ami arra utal, hogy minden bizonnyal szentképeknek, rövid életrajzzal kísért kisgrafikai ábrázolásoknak juthatott fontos szerep a kultusz terjesztésében. Ausztria, de Bécs több templomában is volt Szent Aja-kép, ez utóbbiak közül az egyik, a Kilenc Angyali Kar tiszteletére szentelt, egykor a jezsuiták gondozásában lévő udvari templom példánya ma is eredeti helyén van, a jobb oldali első oldalkápolna nyugati falán.¹³

⁷ [C. Marsille]: *Recueil de la vie, mort et miracles de Sainte Aye ou Agie, comtesse de Haynaut, patronne contre les persécutions injustes*. Bruxelles 1745. Ehhez a műhöz nem sikerült hozzáférnem.

⁸ Eugène Coemans: *Aye*. = *Biographie Nationale*. I. Bruxelles 1866. coll. 575–576.

⁹ Vö. Philippe Joseph Maillart–Jeanne Catherine Maillart: *Collection de costumes de tous les ordres monastiques, supprimés à différentes époques, dans la ci-devant Belgique*. Bruxelles 1811. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/Coustumes_-_Chanoinesses_de_Mons.png (2021. 04. 01.).

¹⁰ A templom 1449 és 1691 között épült gótikus stílusban. *La patrimoine monumental de la Belgique*. Ed. Pierre Mardaga. Vol. 4. *Province de Hainaut/Arrondissement de Mons*. Bruxelles 1971. 258–260. A női közösség történetéről lásd még Benoît Van Caenegem: *À propos du Chapitre de Sainte-Waudru à Mons...* http://ducassedemons.info/pedagogie/Chapitre_de_Sainte-Waudru_Mons.pdf (2021. 04. 21.).

¹¹ Schempf: *Patrona*. 115–116.

¹² Ghesquière: S. Hidulpho. 544.

¹³ Herbert Schempf: *Der Hl. Ivo und seine Verehrung an der alten Universität Salzburg*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde CLIV/CLV(2014/15). (A továbbiakban Schempf: Hl. Ivo). 301–302, Abb. 1.

A magyar kutatók érdeklődését Szent Aja kultusza iránt Csatkai Endre művészettörténész keltette fel a saját gyűjteményében őrzött, egy pozsonyi mester, Weinmann János által rézbe metszett, selyemre nyomott, magyar nyelvű feliratokkal kísért Aja-ábrázolás közlésével.¹⁴ Bálint Sándor az *Ünnepi kalendárium* első kötetében egy rövid, de a Szent hazai kultuszával kapcsolatos minden lényegesebb adatot érintő ismertetőt készített, közölte az említett metszet feliratait is. Különös, hogy ő május 18-án s nem az elterjedtebb áprilisi emléknapiján emlékezik meg Ajáról. Feltehetően így akarta szemléltetni a 18. században bevett, különösen az egyetemek jogi karait jellemző gyakorlatot, amely szerint Aját patrónusi szerepkörének jogi érintettsége okán Szent Ivóval, a jogászok védőjével együtt tisztelték, mivel utóbbi ünnepe május 19-re esik.¹⁵

Szilárdfy Zoltán érintőlegesen foglalkozott a Szenttel, a gyűjteményében lévő, Bernhard Johann Hermann grazi eredetű Szent Aja-rézmetsetét közölte (1. kép).¹⁶ Szilárdfy úgy vélte, hogy a pozsonyi Weinmann a grazi lapot használhatta előképül.¹⁷ A két metszeten Aja beállítása valóban egyezik, azonban a háttér motívumai és a pozsonyi metszeten szereplő egyéb részletek arra utalnak, hogy Weinmann más forrást (is) használhatott. Az utóbbin például a két korona egy koporsón nyugszik, ami a Szentnek a sírból hallatszó tanúskodására utalhat. A grazi rézmetsetet előképét azonban elég nagy biztonsággal azonosíthatjuk: a helyi Dóm sekrestyéjének előterében függ egy díszes rokokó keretbe helyezett, álló, Szent Aját ábrázoló olajfestmény, amely latin nyelvű szignója szerint Philipp Carl Laubmann alkotása 1755-ből. A képek eredetileg a templom jobban megközelíthető helyén, a Szent Rozália-kápolnában volt a helye. A keret felső részének kartusában Aja neve ragyog, az alsó faragott, aranyozott ornamentelek között futó mondatszalagon pedig latin felirat utal arra, hogy milyen indokkal érdemes az ő közbenjárását kérni: *Patrona Causarum Desparatarum*, vagyis a reménytelen jogi ügyek pártfogója.¹⁸

¹⁴ Csatkai Endre: *Pozsonyi képzőművészek és iparművészek 1750 és 1850 között*. Művészettörténeti Értesítő XII(1963). 1. sz. 23, 28., 9. kép.

¹⁵ Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*. I. Bp. 1977. (A továbbiakban Bálint: *Ünnepi kalendárium*). 384. Lásd még Lipp Mónika: *A szegények ügyvédje és a jogászok védőszentje: Szent Ivó*. Teológia XLIII(2009). 3–4. sz. (A továbbiakban Lipp: Szent Ivó). 167–174; Uő: *A Zichy család szerepe az óbudaiak lelkiségének alakításában. = Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkiségének alakításában a 17–18. században*. Szerk. Szelestei N. László. Bp. 2019. 72; Schempf: Hl. Ivo. 301–317.

¹⁶ Szilárdfy Zoltán: *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből*. I. 17–18. század. Szeged 1995 (Devotio Hungarorum 2). 63, [kat.] 483. Jelenleg a székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum gyűjteményében.

¹⁷ Szilárdfy Zoltán: *Barokk szentképek Magyarországon*. Bp. 1984. 30.

¹⁸ A grazi festményről: Leopold Kretzenbacher: *Sankt Aja, die Prozeßbelferin. Legende und Kulturgeschichte eines Grazer Dombildes*. = Uő: *Geheiligttes Recht: Aufsätze zu einer vergleichenden rechtlichen Volkskunden in Mittel- und Südosteuropa*. Wien 1988. 38–41. Schempf: Patrona. 113–120, Abb. 3–4.

Bálint Sándor Aja hazai ismert kultusképeit, a neki szentelt oltárokat is számba vette, az utóbbiak esetében háromról volt tudósa: az egyik a pozsonyi Szent Márton-dómban, a másik a budavári Nagyboldogasszony-templomban, a harmadik a nagyrédei plébániatemplomban állt.¹⁹ Ma már egyik oltár sem létezik, eredeti formájukról alig tudható valami. Az utóbbi években azonban a pozsonyi oltárral kapcsolatban sikerült néhány eddig ismeretlen részletet feltárni, amelyeket most ismertetek először.

A pozsonyi dóm 1755-ben végzett vizitációja során tizenhárom oltárt írtak le, de Szent Ajáét ekkor nem említették.²⁰ Néhány évvel ezelőtt a Keglevich család levéltárában kutatva akadt a kezembe egy szerződés és két nyugta, amelyekből kiderül, hogy a pozsonyi dómban később gróf Keglevichné Tavonath Terézia bárónő (1706–1774 k.) emeltetett egy mellékoltárt Aja tiszteletére (Függelék I).

1. B. J. Hermann: Szent Aja, 18. század második fele, rézmetszet

Az oltár építésére vonatkozó szerződést 1767. április 22-én Pozsonyban, Johann Peter Wolff üveges főmester és „templomatya”, valamint Carl Joseph Perbegg udvari orvos kötötte. Wolff azt vállalta, hogy az új mellékoltár építésében közremű-

¹⁹ Képét említi Nagytétényben (1817), szobrát a pesti szerviták templomában. Bálint: Ünnepi kalendárium. 384. A szervita templom Benizi Szent Fülöp oltárán két női szent áll: Aja és Alexandriai Katalin. Azonosításukat a szobrokat tartó posztamensekre írt nevek segítik. Aja ábrázolása különös, mert kezében nem a megszokott keresztet, hanem ostyával díszített kelyhet tart (ez rendszerint Borbála szimbóluma), ami – feltételezésem szerint – arra utalhat, hogy a faragó nem nagyon ismert használható előképet. Az oltárt gróf Zichy Ferenc adományából 1760-ban építették újjá, feltehetően a két női szent szobra is ekkor került rá. Vö. Jávor Anna: *Johann Samuel Hötendorff (1694–1742) bécsi festő a pesti szerviták szolgálatában*. Művészettörténeti Értesítő LXVIII(2018). 2. sz. 206–207., 22. kép. Szent Aja kültéri szobra Prágában áll, amelyen az attribútumai (kereszt, koronák, iratok) is megvannak. Vö. <https://pamatkovykatolog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam?uskp=40335%2F1-1383> (2021. 04. 01.).

²⁰ Juraj Žárý–Antonín Bagin–Ivan Rusina–Eva Toranová: *Der Martinsdom in Bratislava*. Bratislava 1990. (A továbbiakban Žárý–Bagin–Rusina–Toranová: Martinsdom). 112–113. Megköszönöm Serfőző Szabolcsnak, hogy erre a kötetre fölhívta a figyelmemet.

ködő mesterembereket (kőfaragó, szobrász, márványozó, festő, kőműves, stukkátor, asztalos) felfogadja, és velük a megadott terven látható oltárt elkészítteti két hónapon belül. A szerződés értelmében a munkáért összesen 530 arany jár, az első részletet, 210 forintot előre, az összeg maradvékát azonban csak a munka befejezése után kapja meg. Az orvos május 2-án kelt nyugtája szerint az első részletet Keglevich Terézia grófnétól vette át, az általa aláírt áprilisi szerződésnek megfelelően. Egy másik nyugta pedig már azt rögzíti, hogy tíz nappal később adta tovább ezt az összeget Wolff mesternek. Ezt követően indulhatott meg az oltár kivitelezése. A templom-átya, az eredeti szerződés hátoldalára felvezetett elismervénye szerint, a maradvék összeget ugyanabban az évben, október 23-án vette át, ami azt is jelenti, hogy a mellékoltár eddigre biztosan készen lehetett. A tervezett két hónap helyett a munkálatok öt vagy hat hónapot vehettek igénybe.

Sajnálatos, hogy a szerződésben említett oltártervet nem ismerjük, de a Wolff mester által felfogadott mesterek nevét sem említik. Az oltár állításának indítékáról sem derül ki semmilyen részlet. Az építtető a bécsi születésű báró Tavonath von Tavon (Thavurnath) Terézia, Keglevich (I.) József (1700–1763) özvegye volt. A horvát eredetű, magyar főnemesi Keglevich család a 17. században nyert bárói, majd grófi címet, József a család felső-magyarországi birtokán, Tornán született, de Bécsben, III. Károly udvarában nevelkedett. Feleségével leginkább Pozsonyban tartózkodtak, ahol udvari hivatalokban tevékenykedett, összesen kilenc gyermekük született, hét fiú és két lány.²¹ A grófné oltáralapítási indítékára utaló forrást eddig nem találtunk, de szinte biztos, hogy a Keglevich család életében – az összes többi nemesi famíliához hasonlóan – a pereskedés hétköznapi dolognak számíthatott, szinte mindig zajlott valamilyen jogbiztosító, örökösödési vagy zálogper. Szent Aja kultuszát talán Bécsben ismerték meg. Érdekes azonban, hogy amikor Keglevichné 1774 májusában a pozsonyi káptalan előtt végrendelkezett, egyházi célra tett adományait a temetkezési helyéül választott ferences templomnak és más szerzetesházaknak címezte, a Dómot és a benne álló Szent Aja-oltárt nem említi.²² Az is meglepő, hogy a grófné az oltár építésére vonatkozó szerződést nem valamelyik tisztartójával, hanem az udvari orvossal intéztette. A bécsi születésű Carl Joseph Perbegg von Thafeld (1702–1787/1788?) a padovai egyetemen 1725-ben szerzett oklevelet, egy év múlva már Pozsonyban telepedett le, ahol 1739-től a királynő megbízásából a Helytartótanács Egészségügyi Bizottságában is működött, de erről 1761-ben saját kérésé-

²¹ A család történetéről Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VI. Pest, 1860. 151–160. A pozsonyi palotájukat is József építtette a 18. század első felében, az Úri utcában (ma Pánska 27.).

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 421, 28. cs. III/44. No 1–14. fol. 99–100.

re lemondott.²³ Feltételezhetően ez a köztiszteletben álló személy lehetett a Keglevich család orvosa is.

Az egykori mellékoltár formájáról nem sokat tudunk. A dóm 1783-ban végzett vizitációja során már írnak róla néhány sort. Az Alamizsnás Szent János-kápolna oltárával együtt ekkor tizennégy oltár állt a templomban. Mindegyik el volt látva a szükséges terítőkkal, antependiummal és egyéb felszereléssel. A leírás alapján a déli mellékhajóban, az oldalfal előtt, a Fájdalmas Anya és a Szent Kereszt tiszteletére emelt oltárok közelében, a keleti irányból számított második boltszakasz alatt állhatott a Szent Aja-oltár (ahol ma a neogótikus Fájdalmas Anya-oltár emelkedik). Megjegyzik, hogy részben márványból, részben kőből és műmárványozással készült, hordozható oltárkövét még 1723. július 1-jén gróf Nádasdy László csanádi püspök szentelte meg.²⁴ Sajnos a képéről, esetleg az azt kísérő szobrokról nem tesznek említést. A Rudnay Sándor érsek idejében, 1823-ban végzett vizitáció alkalmával ugyanennyi oltárt jegyeztek fel, bár némelyiknek a helye, illetve a patrocíniuma változott.²⁵ A Szent Aja-oltár a 19. század második felében zajló „stylsruerű” helyreállításnak eshetett áldozatul.²⁶

A Szlovák Nemzeti Galéria gyűjteményében őriznek egy 18. század közepére datált, nagy méretű (230×130 cm), Szent Ilonaként meghatározott, vászonra olajjal

2. Ismeretlen festő: Szent Aja, 1767 k., olaj, vászon

²³ Tevékenységével kapcsolatos fontosabb adatok: Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből* 4. *Magyar orvostörténeti adattár*. II. 1700–1800. Bp. 1940. 74, 99, 104, 145. Krász Lilla: *Orvosok a hivatal szolgálatában*. Századok CL(2016). 4. sz. 835.

²⁴ „Ad parietum Templi seria, ab ara S. Crucis continuata, sequitur ara S. Ajae, partim marmorisita, partim ex lapide, et opere marmor immitante per quam nitida Portatile consecratum est ab Illmo Domino Episcopo Csanadiensi Comite Ladislao Nádasdy die 1-a July 1723.” Prímási Levéltár (Esztergom), Lib. 1001, 64. 1792-ben a Szent Kereszt-oltárt Szent Mihály-oltárrá alakították. Lásd Uo.

²⁵ Žáry–Bagin–Rusina–Toranová: Martinsdom. 121.

²⁶ A pozsonyi dómfőhajó jelenlegi 19. századi berendezésének ismertetése: Jozef Hal’ko–Štefan Kormorný: *Dóm. A pozsonyi Szent Márton-székesegyház*. [Gencsapáti] 2016. 190–219.

festett oltárképet (2. kép).²⁷ Ha alaposabban megnézzük a kép ikonográfiáját, akkor egyértelművé válik, hogy nem a szent életű császárnét, hanem Aját ábrázolja. Az előkelő öltözékű nemes asszony frontális beállításban, hegyes tájban áll, jobbában keresztet tart, tekintetét a bal felső sarokban megnyíló ég felé emeli, míg a baljában tartott táskából függőpecsétekkel ellátott iratok tűnnek elő. A kompozíció jobb felső sarkában kerubok kíséretében két gyermekangyal egy felnyitott – olvashatatlan feliratú – irattal a kezében tekint a Szentre. Aja bal lábánál két korona hever, a háttérben egy vár vagy város látképe, a tengeren pedig egy vitorlás hajó látszik. A jó színvonallú festmény nem áll szoros kapcsolatban a Grazban vagy a Bécsben lévő fogadalmi képekkel, de nem mutat szoros stílári kapcsolatot a metszetekkel sem, csupán az ikonográfiai alapelemek (koronák, iratokkal teli táskák vagy kosarak) egyeznek. Elképzelhetőnek tűnik, hogy ez a festmény eredetileg a Dóm Szent Aja-mellékoltárát díszítette, amit a műtárgy gyűjteménytörténetének alaposabb vizsgálata tudna egyértelműen megerősíteni, vagy cáfolni. Ha valóban a Dómból származik, akkor feltehetően egy helyi mester műve, mivel az oltár állítása során készített szerződés azt mutatja, hogy igyekeztek mindent helyben megoldani.

Itt jegyzem meg, hogy a vöröskői kastély gyűjteményében is található egy féalakos, előkelő ruházatú, de apácafátylat viselő, kezében keresztet és lepecsételt iratot, karján dokumentumokkal teli kosarat tartó női szentet ábrázoló olajkép, amelyet első publikálója a festmény hátoldalán olvasható, későbbi ceruzafelirat alapján Árpád-házi Szent Margitként határozott meg (3. kép). A képet feltételeesen Franz Anton Palčko-hoz (1717–1766) vagy műhelyéhez kötik.²⁸ Az ikonográfia alapján, amelynek visszatérő eleme a két korona és hivatali dokumentumok jelenléte, ebben az esetben is egyértelmű, hogy a kép Szent Aját ábrázolja. A mű eredete nem ismert, mérete (59,2×41 cm) és kompozíciója alapján úgy sejtethető, hogy egy nemesi otthon kápolnáját vagy szobáját díszíthette a magánáhítat fokozására, de akár valamelyik templom számára is készülhetett.

A másik Szent Aja-oltár a budavári Nagyboldogasszony (Mátyás)-templomban, a déli oldalhajó külső fala mentén állt, közvetlenül Szent Ivó oltára mellett. Mind a kettő az Óbudán birtokos Gróf Zichy Miklósné Berényi Erzsébet (1715–1796) mecenatúrájából készült 1777-ben, de a 19. században elkallódtak.²⁹ A Szent Aja-oltár

²⁷ Ltsz. O 2615. Magda Keleti: *Neskorá renesancia, manierizmus, barok v zbiezkach SNG, Slovenská Národná Galéria*. Bratislava 1983 (Fontes 2). 130, kat. 84. 1964-ben került a gyűjteménybe. Az utóbbi években restaurálták: https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.O_2615 (2021. 04. 01.).

²⁸ Červený Kameň, Múzeum, Ltsz. O 1080. Ján Papco: *Rakúsky barok na Slovensko. Nové málezky, atribúcia. Österreichisches Barock und die Slowakei*. 2. Bojnice 2003. 536–537, kat. 273. Korhecz Papp Zsuzsanna festőrestaurátor-művész szerint inkább a budai festő, Falkoner Xavér Ferenc (1737–1792) művének tűnik.

²⁹ Az oltárookra vonatkozó történeti adatokat közölte Némethy Lajos: *Nagyboldogasszonyról nevezett budapestvári fűtemplom történelme*. Esztergom 1876. 195. Tévesen Szent Ada-oltárról ír.

3. Ismeretlen festő: Szent Aja, 18. század közepe, olaj, vászon

4. Vidi Ferenc (?): Szent Aja, 18. század második fele, olaj, vászon

egykori felépítményéről, képének ikonográfiájáról legalább Zombory Gusztáv 1857-ben megjelent, a templom belsejét ábrázoló litográfiája alapján lehet némi fogalmunk: az oltárkép kosárfívesen záródott, Szent Aja a felhők között megjelenő Szűz Mária (?) előtt térdelt.³⁰

Nagyredén is fennmaradt az egykori Szent Aja-mellékoltár képe, a templom orgonakarzatán, annak bejárata felett, magasra akasztva a falon függ (4. kép). A festményt Heves megye műemléki topográfiájában is említik (Szent Aglajaként), és a 18. századra datálják.³¹ A mára erősen megkopott felületű és talán át is festett alkotás romos kerete szintén eredetinek tűnik. A kompozíció Szent Aja enteriőrben jelenik

³⁰ Farbaký Péter: *Berendezéstörténet (1773–1873). = Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogszony-templom évszázadai (1246–2013)*. Kiállítási katalógus. Szerk. Farbaký Péter–Farbaký Péterné et alii. Bp. 2015. 230–233. A Zombory-litográfiáról Uo. 192–193, kat. 5. 18. A déli fal előtt álló három mellékoltárt 1875-ben, az átépítés közben, még áthelyezték az északi oldal kápolnáiba. Farbakýné Deklava Lilla: *A templom Schuleck Frigyes-féle „restaurációja” a 19. században*. = Uo. 274. Az oltár későbbi pontos sorsa nem ismert, vö. Uő: *Adalékok a Mátyás-templom berendezéséhez*. = Uo. 466.

³¹ A nagyredéi oltárt a templom 1810-es vizitációja során írták le, amelynek főképe Szent Aját, az egyik szobra pedig Szent Ivót ábrázolta. A korábbi templomot 1874-ben bontották le, de berendezésének nagy részét a mai templomban is megőrizték. Vö. *Heves megye műemlékei*. III. Szerk. Dercsényi Dezső–Voit Pál. Bp. 1978. (A továbbiakban Heves megye műemlékei III). 456–458; Lipp: Szent Ivó. 170. Köszönettel tartozom Köves-Kárai Petra művészettörténésznek, aki a helyszínen a képről fotókat készített, és azt a rendelkezésemre bocsátotta. Az oltárállítás története további kutatást igényel.

meg, jobb irányba fordul, egy lépcsőfokon térdel, a jobbában tartott keresztre tekint, a kinyújtott bal alkarján függő kosárban bontatlan iratok látszanak, míg kezében már egy kibontott dokumentumot emel magasra, a kép bal oldalán csak félig ábrázolt kerek asztal tetejéről. Szent Aja öltözete apácaviselet, bár fekete köntöse bélése hermelines. Felette a felhők közül kétszárnyú kerubok szemlélik imádságát, a kép előterében vánkosra helyezett koronák láthatók. Az oltárállítás körülményei még nem tisztáztak, s a festmény alkotója sem ismert. Utóbbi talán valamelyik gyöngyösi mester lehetett. A festő minden bizonnyal ismerte a mátrafüredi Keresztelő Szent János-templomban található, nagy méretű, ívesen záródó, rokokó faragványokkal díszített keretű Szent Aja-képet (5. kép), amelyet kiindulási alapnak tekinthetett. A mátrafüredi templom főoltárát, amely oltárképének kerete hasonló az ottani Aja festményéhez, gyöngyösi mesterek készítették az 1760-as évek végén, festője Vidi Ferenc volt. Feltételezhetően a Szent Aja-kép is az ő műve.³² Úgy tűnik, hogy a nagyrédei kép készítése során festője ezt a mátrafüredi kompozíciót vette alapul, csak tükörszimmetrikusan megfordította, feltehetően a templomban való elhelyezéshez alkalmazkodva. A két festmény kompozicionális szempontból közel áll egymáshoz, stílusuk azonban eltérő, a nagyrédei képen a figura plasztikusabb, képzetesebb, gyakorlottabb mesterre utal.

Monumentális méretű, eddig még nem közölt Szent Aja-képet őriznek a nagykanizsai piarista rendház fiúkollégiumként szolgáló részében is (6. kép). Az egykorú, aranyozott faragványokkal díszített fekete fakeretben lévő vászonkép eredetileg a városi ferencesek tulajdona volt, de történetének alaposabb megismerése még további kutatásokat igényel.³³ A festmény alján hosszú német felirat emlékezik meg az ábrázolt szentről. A festő elég szorosan követte a grazi kiadású rézmetszetet, a 18. század második felében alkothatott.

Szintén közöletlen még az a Szent Aja-kép is, amely a verseci plébánián maradt fenn (7. kép). A festmény feltehetően még a 19. század második felében lebontott barokk plébániatemplom berendezéséhez tartozott, de története, megrendelésének körülményei még tisztázásra várnak. A barokk előképekből kiinduló, de teljesen bie-

³² Heves megye műemlékei III. 153–155. A Szent Aja-képről készült fotót Köves-Kárai Petra művészettörténésznek köszönöm. Vidi Ferenc olasz származású festő volt, munkásságára 1762 és 1792 között van adat Gyöngyösön és környékén. Vö. *Heves megye műemlékei*. I. Szerk. Dercsényi Dezső–Voit Pál. Bp. 1978. 416.

³³ 2007/2008 körül a nagykanizsai alsóvárosi (Szent József) plébánia raktárából mentette át Vereb Zsolt piarista iskolai és kollégiumi igazgató, Kovács Bánk mariánus ferences tartományfőnök engedélyével. Megköszönöm Koltai Andrásnak, hogy erre a műre felhívta a figyelmemet, és a róla készült fotóit velem megosztotta. A nagykanizsai ferences templommal foglalkozó irodalomban nincs nyoma a képnek. Vö. P. Takács J. Ince OFM–Pfeiffer János: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században*. II. Pápa–Zalaegerszeg 2001. 121–122. A templom berendezésének történetét egy 1770-es leírás alapján ismertették, de abban a képről nem esik szó.

5. Ismeretlen festő: Szent Aja, 18. század második fele, olaj, vászon

6. Ismeretlen festő: Szent Aja, 18. század második fele, olaj, vászon

dermeier festmény a pesti Schöffk Károly József (1776–1851) műhelyében készülhetett 1844-ben, ugyanis a kompozíció jobb alsó sarkába helyezett kőlapon Szent Aja német nyelvű bemutatásán túl ez a dátum is feltűnik.³⁴ A kép jelentőségét az adja, hogy eddig ez a legkésőbbi ismert Aja-ábrázolás a hazai anyagban.

Végezetül egy erdélyi, eddig még közöletlen emléket ismertetek. Az erdélyi Mária-tisztelet bemutató kiállítás előkészítése során, jó egy évtizeddel ezelőtt figyeltünk fel a marosillyei plébániatemplom 19. századi vizitációs jegyzőkönyveiben a Szent Aja-mellékoltár említésére (Függelék 2. a–b). A mára erősen elszórványosodott közösség templomának berendezése szerencsére megmaradt.³⁵ A Mária-tisztelet szempontjából az igényes, késő rokokó felépítményű főoltár vontta magára figyelmünket, amelyet valamikor a 18. század második felében emeltetett Bosnyák István,

³⁴ A felirata: *S. Aya Gräfin / von Hennegau / Gemablın des / Herzog Hidulphi / aus dem Herzogl. / Lothborin-gischen / Haus.* A festmény kb. 150×100 cm lehet. A képre Korhecz Papp Zsuzsanna hívta fel a figyelmet, és osztotta meg a fotóját, amit hálásan köszönök.

³⁵ A 16. században épült templomot, a plébánia egykori Protokollumában olvasható adat szerint, 1749-ben szerezték vissza a reformátusoktól. A templom történetéről lásd Entz Géza: *Erdély építésze a 14–16. században.* Kvár 1996. 377. Lásd még Istvánfi Gyula–Veöreös András: *Veszendő templomaink. II. Erdélyi római katolikus templomok.* Bp. 2002. 212–217.

7. Schöff Károly József: Szent Aja, 1844, olaj, vászon

8. A marosillyei plébániatemplom főoltára

a közelében egykor olvasható latin felirat szerint (vö. Függelék 2. c). Ugyanott egy másik, későbbi felirat arról szólt, hogy az oltárra helyezett pócsi könnyező ikon másolatát, amelynek eredetijét akkoriban még a Stephansdom főoltárán tisztelték, kászoni báró Bornemisza János és az unokatestvére, József (1761–1822) Bécsben készítette el 1805-ben, hálójuk jeléül, mivel Illyét azon év júliusában örök birtokadómánynak ítélte számukra az Udvar (lásd: Függelék 2. c, 8. kép).³⁶

A Szent Aja-mellékoltár állításának körülményeit, a megrendelő személyét nem ismerjük, de feltételezhetően ez is a Bornemisza család kegyuraságához köthető.³⁷

³⁶ A kegyképmásolatról Terdik Szilveszter: [*A pócsi kegykép két erdélyi másolata.*] Görögkatolikus Szemle XXI(2010). 8. sz. 4; *Mária-tisztelet Erdélyben. Mária-ábrázolások az erdélyi templomokban.* Szerk. Mihály Ferenc. Székelyudvarhely 2010. 26. Minden bizonnyal egy korábbi Mária-képet helyettesítettek a pócsi másolattal. Az 1838-as vizitációkor a templom falán a máriaradnai kegykép másolatát is említik, amely tartóban, üveg alatt volt. A radnai másolat talán az illyei plébániát gondozó ferencesek révén kerülhetett ide, s elképzelhető, hogy eredetileg ez volt a főoltárra helyezve, még a pócsi kép érkezése előtt. Sajnos az oltáron álló két nagy méretű szobor mára elkallódott.

³⁷ A 180×90 cm nagyságú (keret nélkül) képet Gyulafehérváron őrzik a római katolikus érsekségen, a Főegyházmegyei Műtárgnyilvántartásban a II.03.01.004 leltári számon szerepel. Az adatokat Hege-dűs Enikőnek köszönöm. Az itt közölt fotót Dicu Adrian készítette.

Bornemisza János (1734–1810) kamarás, Hunyad vármegye főispánja a bécsi Theresianumban tanult, akár ott, akár a magyar politikai élet fontos helyszínein, Pozsonyban vagy Budán is találkozhatott Aja kultuszával. A főoltár dedikációs felirata is arra utal, hogy pereskedésből ebben a családban sem lehetett hiány. A festmény alkotója és a készítés ideje legalább a hátoldalán, a bal alsó sarokban olvasható feliratból egyértelműen kiderül: *Fr Neuhauser p[inxi]t 1807*. A bécsi eredetű, Nagyszebenben letelepedő festőcsalád legidősebb gyermeke volt az ifjabb Franz Neuhauser (1763–1836), aki egy évet tanult a bécsi képzőművészeti akadémián is (1783).³⁸ Nemcsak ő, hanem három öccse is művész lett, apjuk nyomdokába lépve, de az ifjabb Franz több műfajban is kipróbálta magát. Dolgozott evangélikus és katolikus megrendelők számára is.³⁹ Utóbbiak közül az 1798-ban az erzsébetvárosi mechtaristák számára festett két mellékoltárképe (Remete Szent Antal látomása, Szent Anna Szűz Máriával és Joakimmal) a jelentősebbek. A szamosújvári örmény nagytemplom főoltárképéhez 1800-ban készített vázlatot, de az nem aratott sikert a helyi tanácsban.⁴⁰ Marosillyén a másik, a gyermek Jézus és Keresztelő Szent János Szűz Mária, Erzsébet, valamint Szent Anna és Joakim kíséretében zajló találkozását ábrázoló mellékoltárkép is az ő munkája lehet.⁴¹

Az illyei oltárképen Szent Aja gótikus templombelsőben, a kompozíció előterében térdel, domonkos habitust és kék színű, arany stilizált virágokkal díszített, hermelines bélésű palástot visel, térdénél hercegi korona pihen, az előtte álló ima-számolyt dús, aranyvirágos vörös textil borítja, amelyen nyitott könyvek, pecsétes iratok és egy koponya látható (9. kép). Aja a mennyei dicsőségben megjelenő Szentháromságra tekint, közöttük egy kis angyal viaszpecsétes dokumentumok kötegét emeli a magasba. A kereszt és a koponya a bűnbánó, szerzetesi élet attribútumai.

Minden bizonnyal Neuhauser is valamilyen metszet nyomán alkothatta meg kompozícióját. Elképzelhető, hogy a megrendelő biztosította ezt számára. Szent Aja nem túl változatos ikonográfiájában két alaptípus ismétlődik: az egyikén egész alakosan, állva jelenik meg, ahogyan az 1640-ben kiadott, francia nyelvű életrajzot illusztráló metszeten is látható, de ezen még a 18. században elterjedt kisgrafikai ábrázolásokhoz képest azzal a különbséggel, hogy nem keresztet tart a kezében, hanem

³⁸ Buzási Enikő: *Források a magyarországi, erdélyi, valamint magyar megrendelésre dolgozó külföldi művészek bécsi akadémiai tanulmányaihoz (1726–1810). Kivonatok az Akademie der bildenden Künste Wien beiratkozási protokollumaiból és névjegyzékeiből*. Bp. 2016. 206., nr. 405.

³⁹ Munkásságáról a korábbi irodalommal Nicolae Sabău: *Metamorfoze ale barocului transilvan. 2. Pictura*. Cluj-Napoca 2005. 70–74.

⁴⁰ Ezekről a korábbi irodalommal Pál Emese: *Örmény katolikus templomi berendezések Erdélyben*. Kvár 2015. 86–87, 186–187., 152–153. kép.

⁴¹ A kép 2017 óta a marosvásárhelyi, újonnan épült Szent Család-templomban található letétben. Hegedűs Enikő szíves közlése.

9. Ifj. Franz Neuhauser: Szent Aja, 1807, olaj, vászon

alamizsnát oszt egy koldusnak.⁴² A másik típuson imába merülve térdel, úgy, ahogyan az 1674-es francia életrajz címlapelőzékképe ábrázolja.⁴³ Ez utóbbi típus még variálódhat olyformán, hogy a Szent fölött megnyílik az ég, és a Szentháromság vagy Szűz Mária is megjelenik (pl. Budán). A marosillyei oltárkép pontos előképét egyelőre nem ismerjük, formálódására talán a budai oltárkép is hatással volt.

A 19. századi marosillyei vizitációkban említett mellékoltárok a diadalív két oldalán állhattak (Szent Aja a jobb oldalon), de képeiket a leírók nem méltatták különösebb figyelemre. A falazott oltárokat a 20. században ugyan elbontották, de festményeiket megőrizték a templomhajó oldalfalain. Így legalább nem csupán egy ismert festő életműve gyarapodhatott most eddig még ismeretlen művekkel, hanem az erdélyi szakrális festészet ikonográfiai repertoárja is gazdagabb lett egy igazán ritka témával.

Függelék

1. Szerződés és nyugták a pozsonyi Szent Aja-oltár építésével kapcsolatban⁴⁴

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, P 421, 28. cs. III/44. No. 1–14.
fol. 79r

Kundt und zu wüssen seye Jedermäniglich, sonderlich denen es zu wüssen gebühret, d[a]ß an heut zu Ende gesezten Dato vermög Eines, in der Thom Kirchen zu Ehren

⁴² Choquet: Tableau racourcy (a metszet a 18. és 19. oldal között található).

⁴³ Coret: Le triomphe.

⁴⁴ Megköszönöm Székér Barnabásnak, hogy az átírataimat az eredetivel összevetette.

der heil. Aiae errichtenden Seiten Altars mit den Ehrengedachten Herrn Peter Wolff, burg. Glaser Meister, und Kirchen Vatter in Thom ad Sanctum Martinum folgender Bau-Contract getroffen, und geschlossen worden, als

Erstens: Verobligirt sich obbenanter Herr Peter Wolff das gantze Werckh auf sich zu nehmen, und binnen zwey Monnath den obbemelten Seiten Altar nach außweißung des unterzeichneten Riß vollständig, durch die hierzu erforderliche arbeits Leuth, als Steinmetz, Bildhauer, Marmollierer, Mahler, Mauerer, Stockhathorer, und Schlosser gut, und autentisch verfertigen zu lassen, Selbe zu bezahlen, und von jeden die Bescheinung hierüber mir einzuhändigen. Dahingegen

Andertens. Verspricht Ihro Gnaden der Wohl geborne Herr Joseph Carl Perbegg von Thaalfeldt Kays. König. Hung. Sanitäts Rath Ihme Herrn Peter Wolff contrahirter, und accordirter massen vor den vollständig zu errichten habenden Seiten Altar vor alles ins gesamt fünff hundert dreyssig Gulden: sage 530 flnis Rhein. zu bezahlen, so, und solcher gestalten, das gleich bey schlüssung des Contracts zwey hundert und zehen Gulden, und die übrige drey hundert, und zwänzig Gulden, da der Altar vollständig verfertiget seyn würd, baar zu erlegen. Urkund dessen zu mehrerer Bekräftigung ist gegenwärtiger Contract von beederseits unterschrieben, und außgefertiget worden. So geschehen in Preßburg d[en] 22ten April. Ao 1767.

(vörös viaszpecsét) Joseph Carl Perbegg von Thaalfeldt mp

(vörös viaszpecsét) Joh Peter Wolff mp

HofGlaßerMeister

fol. 79v

Heindt als den 23ten 8ctober[!] ist mir Endts Unter schribenner der letzter Rest als 320 fl. richtig erlegt worden bezeiche Prespurg obigen dato Ao 1767 Jo. Peter Wolff

külzet:

Contractus Dni Perbegg cum Sacristano, quoad Erectionem Lateralis in Cathedrali Ecclesia ad Stum Martinum Posonii Arae (...) 1767.

fol. 76.

Quittung

Von zwey hundert und zehen Guld[en] sage 210 fl. welche ich endteß unterschribenner a Conto deß (zwar auf meinen Nahmen) de Dato 22ten April 1767. geschlossenen Contracts, vermög eineß zu Ehren der hey. Ayae zu erichten gewitmeten Seiten Altars in der Thum Kirchen, von (tit.) S[eine]r Excellenz der hochgeborenen Frauen

Frauen Theresia Graffin von Gelovich richtig zu meinen handten empfangen, und erhoben habe. Urkuntt dessen meine fertigung. Preßburg den 2ten may 1767.

id est 210 fl. (vörös viaszpecsét) Joseph Carl Perbeeg von Thaaufeldt mp
Kays. König. hung. Sanitätß.-Rath

külzet:

Betreffendt den Heil. Ajae Altar, Ao 1767.

Recognitio Caroli Perbeeg Doctoris super perceptis 210 fl. a Theresia Keglevich pro erigendo Altari S. Ajae de Ao 1767.

fol. 81r

Quittung

Vor zweyhundert zehen Gulden: sage 210. fl. Rhein. Welche ich Endes gefertigter von Ihro Gnaden den Wohl gebohrnen Herrn, Herrn Joseph Carl Perbeeg von Thalfeldt, Kay. König. Hung. Santitats Rath. (Tit.) a Conto des, in der alhie[sigen]. St. Martins Stadt-Pfarr-Kirchen der H. Aja zu Ehren erbauenden Seithen Altars, für die hiebey arbeitende Handwercks-Leüte, mir richtig, und baar zugezählter empfangen zu haben, hiemit bescheine.

Preßburg den 12ten May Ao 1767.

Id est 210 fl. Rh.

(vörös viaszpecsét) Joh. Peter Wolff
Kirchenvatter mpia

Külzet:

Recognitio Petri Volff sacristani super perceptis 210 f. pro erigendo Altari in Ecclesia St. Martini Posonii de A. 1767.

2. Részletek a marosillyei plébániatemplom kánoni látogatásainak jegyzőkönyveiből

a. Szepesy Ignác püspök (1819–1827) idejéből

Gyulafehérvári Főegyházmegeye Levéltára, Gyulafehérvár, Can. vis. 1822: 23. d., k. n. 1822. 03. 30.

„Aedes Sacra Illyensis quando, et per quem e solidis materiis exstructa sit? defectu documentorum determinari nequit. In protocollo tamen parochiali haec exhibetur notatio: Tempore P. Mansueti Keresztes Anno 1749 die 5ae Januarii Deus restituit Ecclesiam Catholicorum, quam Calvinistae ante annos 102 injuste acceperant. Illye, Anno, die ut supra Capellanus. Tabulato, tectoque idoneo provisum est, excepto sanctuario, et sacristia, quorum tecta pluviis pervia, jam etiam muris notabilia vitia intulerunt. Est tantummodo benedicta, Patrocinium dies secundum consuetudinem populi celebratur in Festo Visitationis B. M. Virginis. Tria numerat altaria, portatilibus instructa, e quibus duo fracta sunt. Altera majus in honorem B. M. Virginis erectum est. Alterum a sinistris in honorem Sacrae Familiae; tertium a dextris, in Honorem S. Ajae, Altare majus ornatae imaginibus formosissimis B. M. V. et S. Josephi, in eo ad est Tabernaculum pro recondendo, et conservando Sanctissimo aptum, lampade caret, habet Chorum cum organo quatuor mutationum, sacrum suggestum ex ligneis materialibus exstructum, fontem baptismalem ex materia aenea, sacristiam laculamentis necessariis utrunque provisam, ...”

b. Kovács Miklós püspök (1827–1852) idejéből

Uo. Can. vis. 1838: 23. d., k. n.

„Structura Ecclesiae interior

Ecclesiae Tabulatum, stratum lateritium, portae, ac reliquae ejusdem partes, praeter fenestras hinc inde vitiosas, in statu mediocri sunt. Chorum habet e ligno structum quatuor columnis ligneis sustentatum. Organum 4 mutationum defectuosum. Cathedram ligneam incoloratam. Fontem baptismalem e materia aenea decentem, muro ad portam ecclesiae sub choro illocatum, portulaque lignea cum vecte instructum. S. Liquores conservantur in tabernaculo arae majoris. Arae sunt tres. Principalis honori B. M. V. visitantis, minor seu lateralis a dextris S. Ajae, altera a sinistris Sacrae familiae dicatae, mundis et integris tegumentis provisae, gradibusque ligneis major tribus, reliquae una instructae. Imagines ararum an ab epsicopo sint benedicta, non scitur. Crucifixus arae majoris ligneus inauratus, minoris dexteræ ligneus cum colore pervetusto, sinistrae vero specularis e vitro in theca laminea cum effigie Christi aerea elegans. Arae majoris candelabra 6 lignea auro flatili obducta; minoris utriusque simul 4 lignea colore albo, circulisque auratis polita. Mensae arae majoris cum ipsa arae machina est lignea decore marmorista, mensae minorum muratae; antependiis haud provisae. Portatilia sunt integra. Tabellae canonis adsunt speciosa. Pulsilli vetusti. Mensae ararum tectae sunt tribus tobaleis mundis. Tabernaculum adest e ligno auro flatili, in medio loco collocatum. Tenetur continuo clausum, clavis conservatur in armario sacristiae sub clausura, in illo praeter pixidem pro viatico, monstratorium, ac ciborium, item sacra liquores nihil aliud asservatur. Lampas ante aram majorem desideratur. Imagines parietibus appensae sunt: 14 stationes passionis Domini nostri,

effigies Salvatoris patientis, copia thaumaturgae B. Mariae V. Radnensis in Hungariae, in thecis ligneis, et hae posteriores duae sub vitro. Sedilia in navi Ecclesiae pro sexus utriusque fidelibus nro 12, pro scholaribus ante cancellum duo, alia item duo in sanctuario, pro Illustrissimis dum adsunt Patronis, aliisque Primoribus. Vas pro aqua lustrali cupreum unum ad ingressum in ecclesiam pro populo, alterum in sacristia ad processiones, et sepulturas, mundae conservantur. Aquae lustralis menstrualium aestate duabus, hyema una vice renovatur. Sacrae reliquiae nullae. Habetur sacristia, in qua sufficientia sunt armaria pro conservandis vestibus sacris. ...”

c. Fazekas Pál plébános 1871. október 12-én kelt leveléhez mellékelte a templom főoltárának feliratát

Uo. Can. vis. 1871: 39. d., k. n.

Inscriptio Altaris antiqui in pariete picti:
In Veri pii et sinceri affectus Tesseram erigit
istud altare Stephanus Bosnyák. –

Alia inscriptio supra novum Altare:

Stabilita per sententiam Aulicam IIIa Julii
anno MDCCCV. –

Latam

Dominii Illye perpetua proprietate

Thaumaturgae Virgini Mariae

Grata Mente

Altare hocce cum Icone B. M. Virginis

Modo Viennae antea Potsini existente

ex voto posuere Joannes et Josephus

B. Bornemissza.

Képjegyzék

1. B. J. Hermann: Szent Aja, 18. század második fele, rézmetszet. Szilárdfy Zoltán gyűjteménye. Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár
2. Ismeretlen festő: Szent Aja, 1767 k., olaj, vászon. Slovenská Národná Galéria, Bratislava
3. Ismeretlen festő: Szent Aja, 18. század közepe, olaj, vászon. Červený Kameň, Múzeum (Papco: *Rakúskej baroké* nyomán)

4. Vidi Ferenc (?): Szent Aja, 18. század második fele, olaj, vászon. Mátrafüred, római katolikus plébániatemplom
5. Ismeretlen festő: Szent Aja, 18. század második fele, olaj, vászon. Nagyréde, római katolikus plébániatemplom (fotó: Köves-Kárai Petra)
6. Ismeretlen festő: Szent Aja, 18. század második fele, olaj, vászon. Nagykanizsa, Piarista Fiúkollégium (fotó: Koltai András)
7. Schöffl Károly József: Szent Aja, 1844, olaj, vászon. Versec, Szent Gellért Róm. Kat. Plébánia (fotó: Korhecz Papp Zsuzsanna)
8. A marosillyei plébániatemplom főoltára (fotó: Jaksity Iván, 2019)
9. Ifj. Franz Neuhauser: Szent Aja, 1807, olaj, vászon. Gyulafehérvár, Római Katolikus Érsekség (fotó: Dicu Adrian, 2021)

Tartalom

Tabula gratulatoria	7	
Kovács András, a művészettörténész (MIKÓ ÁRPÁD)	9	
ÁCS PÁL	A vívódó Bánk. Ellentmondó hagyományok Valkai András <i>Bánk bán-históriájában</i>	13
BALÁZS MIHÁLY– KESERŰ GIZELLA	Elviselhetetlen levegőre, ételre és italra kárhozthatva. Johannes Theobaldus Blasius Kolozsvárt (1578–1581)	25
BENKŐ ELEK	„In ambitu seu cemeterio claustrii”	55
BOGDÁNDI ZSOLT	Inventáriumok a kolozsmonostori konvent 16. századi jegyzőkönyveiben. Adalékok az erdélyi nemesi otthonok művészetéhez	65
BUZOGÁNY DEZSŐ	Szegedi Kis István és Kálvin.....	79
MARIA CRĂCIUN	Contemplatio, Meditatio, Imitatio sau despre funcția polipticelor din bisericile Transilvaniei medievale	99
EGYED ÁKOS	A Magyar Történelmi Társulat és a kolozsvári műemlékvédelem	117
EGYED EMESE	Buchanan Radnóton.....	129
EMŐDI ANDRÁS	Új adatok Pollack Ágoston (1810–1874) életrajzához	141
EMŐDI TAMÁS	Katalógustételek a középkori nagyváradi püspöki székhely síremlékanyagához.....	153
ENTZ GÉZA ANTAL	A műemléki gondolat sorsa a 20. században Magyarországon. Konceptióvázlat.....	185
FEJÉR TAMÁS	„... domum lapideam intra muros huius civitatis Albensis...” Az 1597-ben helyreállított erdélyi püspökség gyulafehérvári háza és szomszédsága	197
CIPRIAN FIREA	Despre un „cartier al pictorilor” din Sibiu, la sfârșitul Goticului și începuturile Renașterii.....	217

FLÓRA ÁGNES	A kolozsvári sörfőzésről a sörfőző ház 1724. évi leltára kapcsán 225
GÁLFI EMÓKE	Miért maradt mezőváros a fejedelmek székvárosa? 241
ANCA GOGÁLTAN	Crearea Evei în pictura murală din biserica familiei Apafi din Mălâncrav (Malmkrog, Almakerék în Transilvania)..... 253
HEGYI GÉZA	Kátó László erdélyi prépost származása, pályafutása és végrendelete 267
JAKÓ KLÁRA	A branyicskai kastély építtetője, a főispán és portai követ Szalánczy László..... 285
JÁNÓ MIHÁLY	Magyar szentek képei Jacques Callot 1636-ban kiadott metszetyűjteményében 305
KARÁCSONY ISTVÁN	A nemzeti térhódítás építészeti stratégiái Marosvásárhely urbánus környezetében. A marosvásárhelyi egykori vármegyeháza homlokzatváltozatairól..... 313
KIRÁLY PÉTER	A fejedelmi udvarral kapcsolatos zenetörténeti adalékok Kolozsvár város számadásaiban 331
KISS ERIKA	Bethlen Gábor lakodalmi asztalánál..... 339
KISS LÓRÁND	A magyarbükkösi Kemény-udvarház falfestményei..... 357
KOVÁCS ZSOLT	„Imago Sacelli”. Loyolai Szent Ignác 18. századi erdélyi tiszteletének egy ritka képi emléke 367
KOVÁCS KISS GYÖNGY	A történész mestersége..... 383
LÓVEI PÁL	Építészek önreprezentációja: címerek, szerszámok, portrék, tervrajzok..... 391
LUPESCU MAKÓ MÁRIA	A gyulafehérvári domonkos kolostor és szerzetesei 409
MIHÁLY FERENC	A bánffyhungyadi református templom festett faberendezése 429
MIHÁLY MELINDA	Mechl Lutsch kolozsvári ötvös háza. Adatok egy kora újkori reneszánsz lakóház történetéhez..... 451

MIKÓ ÁRPÁD	Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem címereslevelei..... 469
MONOK ISTVÁN	Lakatos István olvasmányai – a vágyott <i>eruditio</i> a székelyföldi katolikus papok számára a 18. század első felében 493
MUCKENHAUPT ERZSÉBET	Adalékok a magyar reneszánsz könyvkötőművészet történetéhez. Ludolphus de Saxonía <i>Vita Jesu Christi</i> című, Lyonban 1510-ben kiadott művének reneszánsz kötése és possessorai, Csíksomlyón..... 509
ORBÁN JÁNOS	Damokos Antal házáról és a kiegyezés éveinek marosvásárhelyi építészetéről..... 521
P. KOVÁCS KLÁRA	Erdély „legfranciásabb” kastélya? A küllővári Bethlen–Haller-kastély 541
PAKÓ LÁSZLÓ	Mérgezés vagy orvoslás? Feleséggyilkossági vád 1572-ben Kolozsváron..... 561
PÁL EMESE	Szabadsággyakorlatok. A csíkszeredai <i>Cantata profana</i> kerámiamozaik (1967) 573
PÁL JUDIT	„A kőművesekre jó idők járnak”. A főispáni lakás kérdése az 1905–1906. évi belpolitikai válság idején 589
MARIUS PORUMB	Prof. univ. dr. András Kovács. Cercetător al patrimoniului cultural transilvan, eminent dascăl și istoric de artă..... 601
RITÓÓKNÉ SZALAY ÁGNES	„Ob pietatem soli”. Megyericsei János tanúságtévő római köveiről 607
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ	A kolozsvári Szent Erzsébet-ispotály főtéri háza 619
NICOLAE SABĂU	„Sok szíves üdvözléssel régi barátod...” Legăturile prietenești ale lui Coriolan Petranu cu istorici maghiari..... 629
SARKADI NAGY EMESE	„Részleteiben finom, arányaiban monumentális”. Az alistáli Madonna-szobor művészettörténeti összefüggései és a pozsonyi prépost régi oltára..... 643
SARKADI MÁRTON	Az alvinci református templom a 17. században..... 659
SIPOS GÁBOR	A bacai református templom lebontása 671

SISA JÓZSEF	A londoni Parlament és a budapesti Országház – két épület párhuzamai 681
SZÁSZ ANIKÓ	Szászrégen mezőváros 1540–1600 között 693
SZŐCS PÉTER LEVENTE	„... ligaturaque munitum”. A nagybányai Szent István-templom régészeti feltárása során előkerült könyvveretek 707
T. SZABÓ CSILLA– ANDRÁS ZSELYKE	„Ha sólymot szolgálhat, bagolynak nem udvarol”. „Állati” szólások az <i>Erdélyi magyar szótörténeti tárban</i> ... 721
TAKÁCS IMRE	Régiók a középkori Magyarország művészetében a román kori épületszobrászat tükrében 741
TERDIK SZILVESZTER	Adatok Szent Aja magyarországi és erdélyi kultuszához 755
VLAD ȚOCA	Câteva considerații pe marginea cursurilor șapirografiate ale lui Coriolan Petranu..... 775
WEISZ ATTILA	Rekesztőfal és felolvasókarzat Ótordán 785
ZIEGLER ÁGNES– FRANK-THOMAS ZIEGLER	„Item kaufe ich ihm 2 Bücher papier d. 48”. A nagyszebeni <i>MS 311</i> -mintakönyv 805
Kovács András közleményei 821

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

ISBN 978-606-739-197-8

9 786067 391978